

Однос према рату у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора

УДК: 355.43 : 355.01] (497.1)

Радојко Лојаничић, пуковник

Рат, као друштвена појава, у својим разноврсним појавним облицима датира од првих облика организовања људске заједнице. Стога, различити су ставови који се могу срести у литератури о броју ратова вођених у историји. Али, значајнији проблем за овај рад јесте теоријско одређење рата, поимање његових садржаја, снага које у њему учествују, као и начина превазилажења.

Овај рад чини анализу ставова о рату наведених у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора, као највишег доктринарног документа који детерминише сектор безбедности и одбране држава чланица и државне заједнице Србија и Црна Гора.

Кључне речи: Стратегија одбране, рат, узроци рата, појавни облици рата.

Увод

Вероватно нико и никада неће утврдити колико је стварно вођено ратова у историји људског друштва, поред осталог, и због тога што су различити приступи поимању (теоријском одређењу) рата у светској и нашој литератури. Тако, према Радославу Стојановићу, у периоду од 1480. до 1941. године, у свету је вођено 278 ратова који су заједно трајали 1223 године.¹ Супружници Тофлер тврде да је од краја Другог светског рата до 1990. године у свету било свега три седмице без рата, односно да је у том периоду вођено око 150 тзв. врућих ратова.² Пуковник др Божидар Форца, у својој докторској дисертацији, под називом *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, навео је шири списак ставова разних ауто-

¹ Стојановић, Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1981. стр. 7.

² Тофлер, А. и Х., *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.

ра о броју и врсти ратова у историји људског рода.³ Француски институт за истраживања, средином осамдесетих година, објавио је резултате истраживања о 200 ратова вођених у периоду 1774–1974. година.⁴ Било који од наведених извора да се узме као релевантан за промишљање рата, ипак, остаје недоумица коју треба анализирати, а која се односи на теоријско одређење рата, његове узроке и садржаје, снаге које у њему учествују, а посебно могућности његовог превазилажења као начина решавања спорова у међународним односима.

Дана 18. новембра 2004. године Скупштина државне заједнице Србија и Црна Гора (у даљем: СЦГ), донела је *Стратегију одбране*. Уочљиво је да се у овом документу термин (појам) РАТ појављује само на једном месту, и то када се говори о стратегијском концепту одбране држава чланица и Србије и Црне Горе. Може се рећи да је термин (појам) рат супституиран синтагмом изазови, ризици и претње безбедности.

У складу са наведеним, овај рад је операционализован у два дела. У првом делу је дата краћа опсервација еволуције поимања рата кроз историју, тежишно у савременим условима, док се у другом даје лични став аутора о захвату појма рат у *Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора* (у даљем: *Стратегија одбране*).

Рат

Од времена свог рудиментарног појављивања, до данашњих дана, рат је заокупљао научну, али и најширу јавност. Познато је да у научној класификацији ратова постоји мноштво теорија о рату, које се, пре свега, односе на његове узроке. Све те теорије сврставају се у тзв. научне и ненаучне. С обзиром на то да су се у 20. веку догодила два светска рата, незабележена у историји по људским жртвама и материјалним разарањима, с једне, и тражењу начина за превазилажењем рата, с друге стране, то ће се и опсервација ставова о рату, углавном, односити на тај период.⁵

О појму рата постоје различите теорије које на другачији начин дефинишу рат, циљеве, снаге, садржај, однос према другим категоријским појмовима, те на различит начин класификују и дефинишу релацију појма рата и појмова у ратној вештини и другим областима научне и друштвене делатности који су уско повезани са оружаном борбом и битно утичу на исход рата. Актуелне теорије о рату до краја Првог светског рата (етичка, биолошка, геополитичка, идеалистичка) остале су и даље присутне, развијајући се уз настајање и развој нових теорија: расна теорија (фашистичка и националистичка теорија и

³ Шире видети у Форца, Божидар, *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, докторска дисертација, ВА, Београд, 2003.

⁴ Исто.

⁵ О опсервацији рата у наведеном периоду шире видети у Форца, Б., Ковач, М., *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, ВИЗ, Београд, 2000.

Малтусова демографска теорија); космополитска марксистичко-лењинистичка; капиталистичка (буржоаска), итд.

Геополитичка теорија о рату заснована је на објашњењу узрока рата – потреби за проширењем животног простора и повећањем државне територије, као и тежњи за променом државних граница, доминацијом над другим народима и државама и сл. Геополитичка теорија о рату била је ослонац свим освајачким ратовима и битан садржај фашистичког и нацистичког поимања рата. Под плаштом пангерманизма Немачка и силе Осовине оправдале су геополитиком и тежње за регионалном и светском доминацијом.⁶

Марксистичко-лењинистичка теорија о рату заснована је на тврдњи да је порекло ратова повезано са појавом приватне својине на средствима за производњу и поделом друштва на антагонистичке класе. Од свих дотадашњих теорија само је марксистичко-лењинистичка успела да одреди рат као друштвени сукоб и процес и да објасни његово порекло и класну суштину.⁷

Изјава француског државника Клемансоа, о тоталитету рата, дуго је остала актуелна: „Вођење рата и сувише је важна ствар да би се могла препустити генералима“.⁸ Савремени рат, по многим теоретичарима, тоталан је, те је за његово вођење потребно да техничке и професионалне ауторитете подржавају и, ако је потребно, „... усмеравају чланови владе који располажу знањем које их оспособљава да схвате не само војне већ политичке и економске делујуће снаге и који имају власт да их све усредсреде на постављени циљ“.

„Тотални рат представља бесмислицу и кад обе стране располажу атомском енергијом. У тоталном рату су циљ, напор и степен сила неограничени. Неограничени рат вођен помоћу атомске енергије значио би нешто горе од бесмислице, он би просто представљао узајамно самоубиство“, тврди Лидел Харт.⁹ У даљем, Лидел Харт каже: „Последњи рат ми још називамо 'великим ратом', док ће наши синови будући рат морати да зову 'великим хаосом'“.¹⁰

Разарање „морала“ је релативно нов аспект у теорији коју је Лидел Харт разрадио у ставовима о методу „убијања“ воље народа за борбу без сламања његове војне моћи кроз блокаде (поморске, економске, политичке, војне...) и евентуалну претњу и употребу авијације.

Ако дође до рата, услов за дуготрајан мир налази се у праведном решењу спора, које се постиже делимичним узимањем побеђеног и победника. Иако је такав став о рату био присутан у теорији, пракса тог времена није га уважавала. Појединачна мишљења о могућности превазилажења рата као облика друштвеног сукоба формирањем

⁶ Исто, стр. 66.

⁷ Исто, стр. 67.

⁸ Исто, стр. 68.

⁹ Исто, стр. 69.

¹⁰ Исто, стр. 73.

наднационалних и надржавних тела „светске федерације“, што није одговарало стању духа и степену развоја цивилизације, као и настојања и предлози личили су више на утопијске покушаје људи без власти које други нису могли или нису хтели да разумеју.¹¹

Још је поодавно Лењин тврдио да су неправедни ратови „завојевачки, који имају за циљ освајање и поробљавање туђих земаља и народа“. Неправедни ратови су „... уперени против СССР-а и земаља народне демократије“. Револуционарни и „... најпрогресивнији ратови јесу ратови пролетеријата против буржоазије усмерени на уништавање сваке експлоатације“. „Одушевљење на фронту генерала и војника је израз морала и праведности рата.“ Такође, Лењин је писао да „... побеђује онај који има више резерви, више извора снага, више издржљивости у самом народу“.¹²

Мао Цедунг је тврдио да – „исход рата углавном одређују војни, политички, економски и природни услови двеју зараћених страна (...) Исход рата такође одређује субјективна способност двеју зараћених страна у руковођењу ратом“.¹³

„Рат је тоталан: прво зато што се ратна позорница протеже преко целе територије ратујућих нација. Поред ове распрострањености опасности, тоталан рат условљава и активно учествовање читавог становништва у ратном напору. Тотални рат не воде војске, већ државе свим својим средствима. Стога спровођење тоталног рата захтева прилагођавање економског система циљева у рату. Треће, учешће великих маса у рату чини неопходним да се путем пропаганде посвете нарочити напори јачању морала у земљи и слабљењу политичког јединства непријатељске државе. Четврто, припремање тоталног рата мора да отпочне пре избијања отворених борби. Војно, економско и психолошко ратовање утичу на такозвана мирнодопска занимања у савременим друштвима. Најзад, да би се постигао укупан и ефикасан ратни напор, тоталним ратом мора да управља само једна врховна власт, и то власт врховног команданта.“

За рат са мањим државама Хитлер је заговарао уцене, притиске, услове и поступност у ратама. „Паметан победник ће, кад год је то могуће, побеђеном подносити своје захтеве у више рата. Тада може бити сигуран да нација која је постала безкарактерна – а таква је свака она која се добровољно потчињава – неће наћи довољно разлога ни у једном од ових појединачних тиранисања да се лати оружја. Међутим, уколико је више слабљење на овај начин примљено добровољно, утолико ће народу изгледати мање оправдано да се напослетку брани од неког новог, привидно изолованог, мада у ствари сталног понављања слабљења, нарочито ако је, узимајући све заједно поднето ћутке и стрпљиво, много више и већих несрећа, а да није ништа учињено“.¹⁴

¹¹ Исто, стр. 75.

¹² Исто, стр. 78.

¹³ Исто, стр. 80.

¹⁴ Исто, стр. 90.

„Рат је пре свега безличан. Рат нема смисла, он има функцију“, каже Андре Гликсман. „Ниједан човек није до те мере лишен разума да даје предност рату а не миру, али то није истина“, тврди Рејмонд Арон.¹⁵

Лидел Харт еволуира у својим ставовима о рату, након што је 1945. употребљена атомска бомба и каже: „Ратовање са којим смо се упознали у току последњих тридесет година не одговара атомском добу... Тежи се победи без обзира на последице. У хаотичноме периоду после Другог светског рата почели смо да схватамо шта је све значао недостатак разумног ограничења при постављању наших све глупљих циљева“.¹⁶

У човековој природи је да буде у конфликту са нечим (неким) а, у крајњој линији, како тврди владика Николај, конфликт има три манифестна облика: (1) између човека и природе; (2) човека и човека; (3) човека са самим собом.

Пол Вирило тврди да „чисти рат није ни рат ни мир, то више није, како се веровало, апсолутни или тотални рат, то је само војна инстанца у својој извесности“. Сун Цу Ву је пре неколико хиљада година рекао: „није највеће умеће увек победити у биткама – најбоље је победити непријатеља без борбе“.¹⁷ Дакле, тај својеврсни „психолошки рат је планско коришћење пропаганде за време рата или после објављивања стања приправности, и експлоатације других акција, првенствено ради утицања на мишљење, осећања, ставове и понашање непријатељских, неутралних или пријатељски наклоњених иностраних група – на такав начин да то доприноси остваривању националних тежњи и циљева...“ „Циљ није једноставно избегавање битке. Циљ је довести непријатеља до тога да одлучи да се не бори применом рефлексивног утицаја, скоро парасимпатичке контроле, над производима противничког неокортекса“.¹⁸

Називајући сукобе цивилизација „ратовима због неодговарајуће границе“, Самјуел Пол Хантингтон закључује: „Ипак, пошто је религија главна одређујућа карактеристика цивилизације, ратови због неодговарајуће границе готово увек су ратови између људи различитих религија“. „Где год погледамо дуж границе ислама, муслимани имају проблеме да живе мирољубиво са својим суседима“.¹⁹

Према Тофлеровима све земље се могу груписати у тзв. цивилизацијске таласе – први, други и трећи. Првом таласу припадају најнеразвијеније, тзв. аграрне земље, у другом се налазе индустријске земље, а трећи талас обухвата најразвијеније, односно земље тзв. информатичког доба. При томе, они сматрају да је рат (сукоб) између држава различитих цивилизацијских таласа неизбежан, јер сваки „напреднији“ талас тежи да створи нови светски поредак (потчини себи остале).²⁰

¹⁵ Исто, стр. 311.

¹⁶ Исто, стр. 312.

¹⁷ Исто, стр. 322.

¹⁸ Исто, стр. 323.

¹⁹ Исто, стр. 325.

²⁰ Исто, стр. 326.

Мајкл Хауард каже да „Рат чине промишљени, контролисани и сврховити чиновни сили који су међусобно комбиновани и усклађени за сврху постизања крајњих циљева. Подразумева се да такви чиновни могу бити и застрашујући...“

Једну од најчешће коришћених дефиниција рата дао је знаменити пруски генерал – филозоф рата, Карл фон Клаузевиц. Она гласи да „рат није ништа друго него продужење политике другим средствима“. Клаузевиц је изрекао и другу, можда за теорију и праксу значајнију мисао – рат је потчињавање противника сопственој вољи.

Можемо закључити да је рат, мноштво истовремених и узастопних сукоба и борби разноврсних друштвених сила у којима зараћене стране настоје планским акцијама да остваре дијаметралне циљеве.²¹

Рат у Стратегији одбране

У структурно-садржајном смислу посматрано, осим увода и завршних одредби, *Стратегија одбране* је операционализована у шест поглавља, у којима се *анализира* безбедносно окружење, *идентификују* изазови, ризици и претње безбедности, *утврђују* безбедносни и одбрамбени интереси, *пројектује* систем одбране и стратегијски концепт одбране и *дефинишу* планирање и финансирање одбране.

Ставови о рату дати су или се имплиците могу идентификовати у поглављима *Стратегије одбране* која се односе на безбедносно окружење, безбедносне изазове, ризике и претње, реаговање на безбедносне изазове, ризике и претње и систем одбране. При томе, евидентно је да су у *Стратегији одбране* изостали непосредни теоријски ставови о појму и узроцима рата, односно тој друштвеној појави приступа се посредно, преко његових садржаја, означених у изазовима, ризицима и претњама безбедности држава чланица и Србије и Црне Горе. Зато, у компарацији ставова *Стратегије одбране* са наведеним у претходном делу овог рада, а који се односи на појам и узроке рата, такође се долази посредно.

Теоријско одређење и појавни облици рата у Стратегији одбране

Већ је наведено да дефиниције рата у *Стратегији одбране* нема, односно да се до те дефиниције може доћи посредно, преко његових појавних облика, акцептираних у изазовима, ризицима и претњама безбедности. Синтагма изазови, ризици и претње безбедности се у литератури најчешће користи као јединствен појам, иако је евидентно да је чини више појмова различитог значења. Зато је, пре опсервације појавних облика рата, неопходно одредити се према појмовима – изазов, ризик и претња.

²¹ Исто, стр. 313.

Изазов се, како тврди пуковник др Божидар Форца, може, у најкраћем, одредити као опасност која прети безбедности неке државе (државне заједнице). Та опасност може бити процењива и предвидива, када су у питању оружани сукоби или реална, а тешко предвидива када су у питању природне катастрофе (земљотрес, поплава и сл.) и несреће (еколошка катастрофа) већих размера. Са друге стране, ризик се може утврдити као вероватноћа наступања неке опасности по безбедност. Напоследку, претња је реална или процењива последица која настаје деловањем неке од опасности (ризика) по безбедност државе (државне заједнице).

У складу са процењивим или предвидивим изазовима, ризицима и претњама по сопствену безбедност, свака држава, за њихово предупређење или отклањање, пројектује систем одбране. Тај систем одбране, у односу ка спољњем окружењу, појављује се као изазов, који, уз одговарајуће ризике, може постати претња или не. Типичан пример, као претња, евидентан је на примеру система одбране Северне Кореје, Ирака пре интервенције мултинационалних снага 2003. године и слично. Тиме се добија својеврсни виртуозо-виртуозус, када су у питању појмови изазов, ризик и претња безбедности држава.

Након распада биполаризма у међународним односима, у последњој деценији 20. века, евидентно је да је деценијама замишљани сукоб на релацији великих сила (САД и СССР) и блокова које су предводиле (НАТО и ВУ) избегнут. Глобални или светски рат супституиран је бројним унутардржавним (у већини) и међудржавним (у мањем броју) сукобима. Тако, према истраживањима др Смиље Аврамов, у последњој деценији 20. века, од укупног броја ратова у свету, 98 одсто били су унутардржавни.

Други облик супституције рата у међународним односима нађен је у тзв. новим изазовима, ризицима и претњама безбедности. При томе, тероризам је окарактерисан као глобални и највећи изазов, ризик и претња. Поред тероризма, деведесетих година прошлог века, као кључни изазови, ризици и претње, пре свега од великих сила, идентификовани су – пролиферација оружја за масовно уништавање, криминал и шверц људима, оружјем и дрогом, сукоби око граница, етнички, верски и други антагонизми, масовне миграције становништва и природне и катастрофе изазване људском делатношћу. До својеврсног ревидирања наведеног списка изазова, ризика и претњи безбедности, односно скалирања њихове опасности, долази након самита НАТО у Истамбулу, јуна 2004. године. Наиме, након тог самита, за два кључна изазова, ризика и претње по безбедност Алијансе наведени су тероризам и пролиферација оружја за масовно уништавање. С обзиром на евидентан утицај ставова НАТО чланица на остале земље света, детерминисање изазова, ризика и претњи безбедности по правилу се преузима од јединог преосталог политичко-војног блока у свету.

Стратегија одбране, на основу анализе безбедносног окружења, идентификовала је војне и невојне изазове, ризике и претње безбедно-

сти држава чланица и Србије и Црне Горе.²² У складу са свим наведеним дефиницијама и теоријским одређењима рата, датим у претходном делу текста, ти изазови, ризици и претње безбедности, суштински, јесу појавни облици рата у савременим условима. Уважавајући ту констатацију, као појавни облици рата идентификовани су – агесија, оружани сукоб, оружана побуна и други облици сукоба са употребом оружане силе, када су у питању војни облици и тероризам, као универзални, организовани криминал и шверц и други невојни облици.

Војни облици угрожавања безбедности држава чланица и СЦГ, према *Стратегији одбране*, мало су вероватни, али се не могу апсолутно занемарити. Јер, историјско наслеђе, посебно у региону југоисточне Европе, као латентно најнестабилнијем делу Европе, као и други антагонизми међу државама, могу прерасти у оружане сукобе регионалних и ширих размера.

У складу са таквим ставом у *Стратегији одбране*, наводи се да се ти (војни) облици, без обзира на њихову вероватноћу, узимају у обзир као основа за утврђивање стратегијског концепта одбране и пројектовање система одбране СЦГ, пре свега у домену утврђивања и додељивања мисија и задатака Војсци.

Тероризам, као универзални и највећи изазов, ризик и претња, односно својеврсни појавни облик рата, као и други невојни облици, јесу највећа опасност по безбедност држава чланица и Србије и Црне Горе. Оно што је посебно карактеристично за невојне облике рата јесте чињеница да се они догађају и у рату и у миру. Свакако, њихов интензитет се мање уочава за време рата, јер војни облици, са масовним људским губицима и материјалним разарањима, бацају својеврсну сенку на невојне облике.

Дакле, са великом вероватноћом може се закључити да је однос *Стратегије одбране* према рату у складу са наведеним ставовима у првом делу текста. Односно, основни садржај рата и даље су оружани сукоби (оружана борба, прим. Р. Ј.), док су остали, невојни облици – његове пропратне појаве.

Предупређење и супротстављање појавним облицима рата

Уважавајући учињену апроксимацију, односно супституцију изазова, ризика и претњи безбедности, појмом–синтагмом појавни облици рата, у четвртог поглављу *Стратегије одбране* утврђено је реаговање на изазове, ризике и претње безбедности, односно супротстављање држава чланица и СЦГ појавним облицима рата. Тај начин, у *Стратегији одбране*, утврђен је кроз основна опредељења, стратегијски концепт одбране и ресурсе одбране.²³

²² *Стратегија одбране*, 2. поглавље, *Изазови, ризици и претње безбедности*.

²³ *Стратегија одбране*, 4. поглавље, *Реаговање на изазове, ризике и претње безбедности*.

Основна опредељења су у *Стратегији одбране* набројана таксативно, у виду 13 ставова, који се крећу у опсегу суштинске подршке миру, доследног придржавања Хелсиншког документа, преко изградње добрих односа са суседима, поштовања и испуњења свих међународних обавеза, посебно из Дејтонског споразума, настојања за доследним испуњавањем обавеза из Резолуције 1244 СБ ОУН, која се односи на Косово и Метохију, до одредби према стационирању страних трупа на нашој територији и упућивања јединица Војске СЦГ у стране земље. Та опредељења јесу својеврстан израз настојања СЦГ да се рат, као облик решавања спорова међу државама, предупреди, а поготово његов драстични израз – оружани сукоб.

Стратегија одбране пројектовала је и стратегијски концепт одбране, као најопштији став о супротстављању изазовима, ризицима и претњама у периоду рата и мира. Тако је утврђено да ће СЦГ у рату – одговорити одлучном одбраном држава чланица и СЦГ сопственим снагама, уз помоћ партнера, савезника и пријатељских држава, а у миру – изградњом поузданог партнерства и сарадњом у обликовању повољног безбедносног окружења и одвраћањем ефикасним системом одбране. И без озбиљније анализе наведених ставова *Стратегије одбране*, може се закључити да рат остаје у домену његових дефиниција које, пре свега, подразумевају оружану сукобљавање, односно оружану борбу. Оно што је значајније од претходне констатације, јесте чињеница да, с обзиром на то да се *Стратегија одбране* није експлиците бавила ратом, остаје да се у другим доктринарним документима прецизније и обухватније анализира тај феномен, односно друштвена појава, како би се заокружили ставови о организационим и функционалним облицима система одбране, односно његових елемената, чије су основе утврђене, такође, у *Стратегији одбране*.

Закључак

Када је давне 1837. године војсковођа и војни мислилац Жомини представљао и препоручивао руском цару Николају своје дело *Преглед ратне вештине*, истакао је да писати о рату у време када се говори само о миру изгледа беспредметно, али, нажалост, рат остаје константа међународних односа. Каква је то коинциденција са временом данашњим не треба доказивати.

Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора, експлиците, не бави се појмом рат. У овом документу реч рат помиње се само једанпут, и то при утврђивању стратегијског концепта одбране за период рата.

Имплиците, појам рат супституиран је синтагмом изазови, ризици и претње безбедности (посебно војним облицима). Такав приступ делимично је у супротности са савременим погледима на рат у светској ли-

тератури, посебно са константношћу, као једној од одредница рата у међународним сукобима. Наиме, с обзиром на тешкоће утврђивања јасне границе између рата и мира, једна од одредница савремених међународних односа, управо, окарактерисана је као период ни рата ни мира. Због тога не треба да чуди што поједини аутори говоре о томе да се свет налази у четвртном светском рату, јер је период тзв. хладног рата означен као трећи светски рат. Прецизније, раздвајати војне и невојне изазове, ризике и претње и смештати их у два дихотома периода – рат и мир, јесте чин некоректне апроксимације, јер се тзв. војни облици догађају ациклично, док невојни перманентно трају.

Својеврсна супституција рата изазовима, ризицима и претњама безбедности, евидентна у *Стратегији одбране*, мораће у доктринарним документима нижег нивоа (војна доктрина, на пример) да има свој конкретнији израз, из простог разлога што: (1) рат је константа у међународним односима; (2) нема тренд опадања или нестанка, већ се само мењају његови облици, методи и средства; (3) без обзира на супституцију појма рат синтагмом изазови, ризици и претње, евидентно је да се оружана борба и даље сматра његовим основним садржајем, а борбе у другим сферама људске делатности његовим пропратним појавним облицима, и (4) да би се утврдила организацијска и функционална компонента система одбране, односно супротстављања у рату, та појава (рат), у савременим условима, мора свестрано да се анализира.

Литература:

1. Форца, Б., Ковач, М.: *Историја ратне вештине, период 1920–2000. година*, ВИЗ, Београд, 2000.
2. Форца, Божић: *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије*, докторска дисертација, ВА, Београд, 2003.
3. Аврамов, Смиља: *Постхеројски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник, 1996.
4. *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, лист Војска, децембар 2004.
5. Стојановић, Радослав: *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1981.
6. Тофлер, А. и Х.: *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.